

TÜRK DÜNYASI

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

Sayı: 11 • Bahar • 2001

ALTAYLARDA TÜRKLER VE İNANÇLARI*

NADYA YUGUŞEVA**

Sonsuzluğa uzanan beyaz buzla kaplı Altay Dağlarının eteğinde yaşayan soydaşlarımızın, dinî ve sosyal hayatlarını sizi anlatmaya çalışacağım. Altay Cumhuriyeti iç işlerinde bağımsız; dış işlerinde Rusya Federasyonuna bağlıdır. Yani cumhurbaşkanı, başbakanı, meclisi (el-kurultay), bakanları ve milletvekilleri vardır.

Altay, Avrasya kıtasının ortasında bulunmaktadır. Cumhuriyetin yüz ölçümü 92.6 bin kilometre karedir. Moğolistan, Çin, Kazakistan Cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu'na bağlı olan Tuva, Hakasya Özerk Cumhuriyetleri komşu ülkelerdir. Altay'ın havası, genelde çok soğuktur. Yazları kısa, kışları uzun olur. Kışın sıcaklık -50 -60 dereceye kadar düşebiliyor. Altay'ın rölefi, yüksek dağlarla ve ince, derin ırmak ovalarıyla karakterize edilir. Sibirya'nın en yüksek dağı Beluha'dır. Beluha, Altay Türkçesinde "kadın başı" demektir. Yüksekliği 4506 metredir. En büyük nehirlerimiz Kadın ve Biy nehirleridir. Toplam 60 bin kilometre uzunluğunda 20 bin tane nehir ve 600 kilometre kare alana sahip 6000 tane göl bulunmaktadır. Kadın ve Biy nehirleri birleşerek Sibirya'nın en büyük nehri olan Ob nehrini oluşturmaktadır. En büyük gölü sayılan Teletskoe gölü (Altın göl) 230.6 kilometre kare alana ve 320 metre derinliğe sahiptir.

İnsanlar, Altay'ın vadilerine bir buçuk milyon sene önce yerleşmişler. Başkentimiz Gorno-Altaysk'ta bulunan dünyaca ünlü Ulalu adlı ilk insan yerleşim yerinin yaşı da bu zamana denk geliyor. M.Ö. 8. ve 3. yüzyıllar arasında Altay'da yaşayan İskif ve Pazırıklar Altay hayvan sanatı stilini yaratmışlar.

Altaylılar, günümüzdeki Türklerin atalarıdır. Burada, eski Türkler 552 yılında, kağanlıklarını kurmuşlar. Bu zamanda ilk Türk dili oluşturulmuş ve okuma

* Aktaran Sadık Tural

** Altaylı Folklor Araştırmacısı, Kam.

yazma geliştirilerek, kağınlığı meydana getiren uluslara yayılmıştır. O dönemde kullanılan yazı, günümüzde Orhun-Runik yazısı olarak bilinmektedir. Bunun sonucunda günümüz ilim dünyasında “Altay Dilleri Grubu” terminolojisi ortaya çıkmıştır. Japon-Kore, Tunguz-Mançu, Türk-Moğol şeklinde üç büyük dil grubunun bir arada düşünülmesiyle bugün Altayistik adını verdiğimiz özel bir bilim alanı ortaya çıkmıştır.

Altay, jeopolitik yerleşimi sebebiyle Avrasya kıtasının merkezinde olup, tarihin değişik zamanlarında farklı etnik grupları ve kültürleri birleştirmiştir. Cengiz Han İmparatorluğu kurulduğunda, Altay onun içinde yer almıştır. 1756 tarihinde Merkezî Asya’da gelişen bazı tarihî olayların neticesinde Altaylıların çoğu kendi isteğiyle Rusya İmparatorluğu’na girmiş, 1922 yılında Altay bölgesinde Oyrot otonom eyaleti kurulmuş, 1946 yılında da bu ad Gornio-Altay olarak değiştirilmiştir. Mayıs 1992’de ise, Altay Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Ülkeye ekonomik açıdan baktığımızda üretim etkin değildir. Sanayi çok zayıftır. Halk tarım ve hayvancılıkla geçinmekte ve buna çok önem vermektedir. Enerji, iletişim, ulaşım ve su işletmeciliği çok gelişmemiştir. Gıda, tekstil, inşaat, sanayi ve madencilikte 1950’li yılların teknolojisi kullanılmakta. Nüfusun % 25’i ziraatla uğraşmakta ve ülkenin gayrisafi hasılasının % 60’ı bu sektörden sağlanmaktadır.

Ülkede eğitim seviyesi de çok düşüktür. Altay Türkçesiyle kitap çıkarmak zor; çünkü maddî imkânlar yoktur. Yabancı dillerde eğitim verilmemekte. Öğretmenler maaşlarını aylardır alamıyor. Altay Türkçesiyle eğitim, sadece başkentimiz olan Gorno-Altaysk şehrindeki bir kolejde verilmekte. Orada ise sadece yerel halkın üst seviyesinde (milletvekili v.b.) olanların çocukları okumakta. Sıradan birinin çocuğu iyi eğitim almakta zorlanıyor. Gereken eğitimi alamayan Altaylılar, maaşlarının zamanında ödendiği ve yüksek gelirli yerlerde çalışmıyor. Altay Türklüğünün hayvancılık yapmasını isteyen üst yönetim, Altaylı gençlerin Moskova’da, Türkiye’de ve Avrupa’da okuması için imkânlar yaratmıyor. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin verdiği öğrenci burslarında ise,

mahallî yönetim ve önde gelen kişilerin hiçbir etkisi yok. Bizim devletimiz olan Rusya Federasyonu ile dostluk ve iş birliği yapan Türkiye'nin (MEB ve YÖK'ün) bu problemi çözebileceğini sanıyorum.

Radyo ve televizyon yayınlarında Altay Türkçesiyle günde toplam bir saat yayın yapılmakta. Hâlbuki Altay Cumhuriyeti Anayasasına göre, Rusça ve Altay Türkçesi arasında eşitlik sağlanmıştır; fakat uygulanmamaktadır. Eğitimi olmayan bu küçük halkın geleceğinden bahsetmek de zordur. Geçen sene Altay topraklarının korunması için UNESCO ile bir sözleşme yapılmıştı. Bana göre, Altay, uzay araçlarının deneme alanı olarak kullanılıyor. *Altay Yıldızı* yerel gazetesinin 25. baskısındaki bir yazıya göre, bir uzay aracının parçaları "Korgan" köyünde bir vatandaşın bahçesine düşmüş. Dağ eteğindeki halk, uzay aracının yakıtı olarak kullanılan proton maddesiyle zehirleniyor. Ve sakat çocuklar doğuyor. Rusya Federasyonu'nun içinde çocukların ölüm oranı sıralamasında Altay birincidir. Çocukların ölümünden korkunç bir şey yoktur. Altay halkının geleceği yok diyebiliriz. Erkeklerin ortalama yaş sınırı 45-50'dir. Maddî sıkıntıdan dolayı gençler, paralı asker olarak savaşa gidiyor veya dertlerini alkolle unutmaya çalışıyorlar. Sonuçta alkolik oluyorlar. Hastanelerde ilaç bulunmadığı için ilaçları hastanın akrabaları getirmektedir. Eğer ilaç gelmezse, hasta ölümünü bekleye bekleye ölüyor. Meselâ ilaçsızlıktan son 9 ayda, 2500 kişi hayatını kaybetmiş. Avuç içi kadar bir halk için bu rakam dehşet vericidir. Altay Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusu 202.000 kişi. Bu rakamın % 40'ı Altay Türk'ü. Yani 70-75 bin kişi. Ama bu rakam da gittikçe aşağıya iniyor.

Şimdi ise Altaylıların inancını size biraz anlatayım. Kamlık inancı, çok eski zamanlardan beri devam eden ve nesiller değiştirerek bugünlere kadar ulaşmış bir inanç. Altay Türkleri bu inançtan başka inanç tanımamışlar ve eski hâliyle bugüne kadar getirmişlerdir. Kamlık inancını öğrenmek, anlamak, incelemek amacıyla Dağlık Altay'a birçok bilim adamı gelip incelemelerde bulunmuşlardır. Bir zamanlar, bu inancı unutturmak ve hatırlanmayacak hâle getirmek için birçok kişi uğramış, buna rağmen o, Anohin'in kitaplarında ve yaşlıların kalbinde kalmış, mevcudiyetini korumuştur. Kamlık inancı ile ilgili ne kadar çok kitap okursanız okuyun, bu inanç kitaplardan okunarak anlaşılabilir kadar basit değildir.

Kamlığın kaç yaşında olduğu sorusuna kimse cevap veremez. Ben, bu inanç gökyüzüyle, ayla, güneşle, yıldızlarla yaşittir, diyebilirim.

Benim kulaktan kulağa öğrendiğime göre, 2000 veya 1500 yıl önce Altaylılar, “kitap”lı bir toplumdur: Bizim Sudurbitçig (Kutsal Kitap)’imizi Hristiyanlar yok etmiş: Ben Altay Türklerindeki sayısı 12 olan kamlardan birisiyim.

Şimdi bir kam olarak sizlere, bazılarının Şamanizm dediği Kamlık inancını anlatmaya çalışacağım. Şamanizm kelimesini Ruslar getirmiş, Altay’a. Bizde bu, “kötü kelime” olarak geçiyor.

Kam ismi verdiğimiz kişi, ruhlar ve insanlar arasında iletişimi sağlar. Kamlar kendi istediği ve düşündüğü gibi yaşayamayan insanlar değildir. Sıradan birisinin, kam olmak isteğiyle gidip okuyacağı okul da, öğretmen de yoktur. “Sen kam olacak mısın?” diye kimseye de sorulmaz. Bir kam duası, başka bir kamın duasına benzemez. Kamlık inancına, birçok insan yanlışlıkla din diyor; ama bu, dünyanın en eski inancıdır. Din olsaydı İncil, Kur’an gibi kutsal kitapları olurdu. Altaylılar eskiden beri bu inancına saygılıdır. Tarih boyunca birçok milletler, insanlar, onları ve inançlarını yok etmeye çalışmışlardır. Belki yaşanan ortamdan dolayı inançlarımız yok olmamış. Meselâ 1800’lü yılların başından itibaren Rus misyonerleri Altay’a gelmeye başlamışlar. Altay halkı o zamanlarda sıkıntı, korku içinde yaşıyordu. Kilise papazları, plânlı bir Hristiyanlaştırma dönemi başlatmışlar. Bir senede, yaklaşık 100-200 “kırlıktaki yerli” dedikleri Altay Türk’ünü Hristiyan yapıyorlarmış. Yalan söyleyerek, onları kiliseye götürürlermiş. Bu olmazsa korkutarak, o da olmazsa tarlalarına Çar askerlerinin zoruyla el koyarak, dağlara sürgüne gönderirlermiş. Asker gücüyle halkı bir yere toplayıp, kutsal su dedikleri suyu süpürgeyle üstlerine dağıtıp, su kime değdiyse o Hristiyan oldu, derlermiş. Hastalara ve fakirlere yardım ederek, onları Hristiyan yapıyorlarmış. Hristiyan olanlara ise, yine zorla Rus isimlerini veriyorlardı. Bu Rus ismi verme yöntemi Sovyetler zamanında da vardı.

Rusya’nın Çarlık dönemlerinde ve tabii ki Sovyetler zamanında, Kamlık inancı yok edilmeye çalışılmıştır. Halkın inancını unutturmak için en çok teri, ki-

lise papazları dökmüştür. Şimdi ise, çeşitli din ve dinî akımların adamları çok gelip gidiyor. Son zamanlarda, Budistler bizim dine geçerseniz hayatınız değişir, diye propaganda yapmaktalar. Üniversiteye giremeyenlere burs sağlayarak “Budizm eğitimi” veriyor. Gençler bir sene sonra ellerine “Budizm eğitimi” gördüklerine dair diplomalar alıp, evlerine dönüyor; Budizm’i Altay’a yaymaya çalışıyorlar. Kam olan birisinin elinde, kendini koruyabilecek ne diploma, ne de sertifika var. Onlar, kanunlarla da kendini koruyamamaktadır. Bugün böyle olduğu gibi, geçmişte de bu böyleydi. Gelecekte ise ne olacağını da ancak Tanrı bilir.

1900’lü yıllarda Altay’ın Kızıl-Özök bölgesinde bütün kamları toplu hâlde kapalı bir mekânda diri diri yakmışlar. Ama içinden gelen sesi dinleyen halk, inançlarını değiştirmiyor.

Altaylılar çeşitli ruhların varlığına inanırlar. Altaylılar bütün Türk halklarında olduğu gibi boylara ayrılırlar. Bizde 39 boy vardır. Her boyda bir veya iki kam olur. Kam olacak insan, ilim adamlarının dediği ‘kam hastalığını’ geçirir. Bu bir tür sinir, ruh hastalığı olup, kam olarak doğan kişiyi 20-30 yaş arası yakalar; ancak daha erken hastalananlar da vardır. Hastalık geçince insan, kam güçlerine sahip olur, yani ruhlarla irtibata geçebilir. Kamın birçok yardımcısı olur; onlar ruh, peri ve cinlerdir. Bu ruhlar iyi ve kötü olarak ikiye ayrılır; kötü ve iyi işlerle uğraşanlar dersem daha doğru olur. Kamlar, kamı olan bir aileden gelir. Eğer birinin soyunda kam varsa, kam ruhları kendisine intikâl etmişse, o kişi kam olmak istemese de kam olma kaderinden kaçamaz. “Ben kam olmayacağım” diye kaderi bozamaz. İnsan, kam olma yolunun başında, çok ağır ve büyük bir sınavdan geçirir. İlk önce ana göbeğindeyken, sonra doğduğunda badireler atlatır ve en son olarak “kam hastalığını” geçirir. Kam kendine yardımcı olan ruhlar aracılığıyla, Altaylıların kötü ve iyi ruhlarıyla görüşür. “Niye görüşür?” onu anlatayım. Önce kötü, kara dediğimiz ruhları tanıtayım. Erlik-biy, kötü, kara ruhların en büyüğüdür. O yer altında yaşar, onun yardımcısı ve çocukları vardır; o, kam olana hayatı boyunca imtihanlar hazırlar.

Eğer kam, hayat yolunda yanlış bir şey yapmamışsa, yalan söylememişse, onu kendi ruhları korur. Kamın birçok yardımcı ruhu vardır. Kam olanlar, dün-

yadaki bütün ruhlarla, cinlerle, perilerle irtibatta bulunabiliyor. O, yalnızca yer üstündeki ruhlarla değil, yerin altındaki kara dediğimiz kötü ruhlarla da görüşür, onları hisseder. Kam, güçlü bir telepatiye sahiptir. Kamın yanına, hasta veya dertli biri gelince, o “ak” ve “kara” ruhlarıyla görüşüp, kişinin niçin hastalandığını anlayabilir ve onu iyileştirebilir. Kam, bütün bunları anlayabilmek için, gelenlerden, Altaylıların kutsal saydıkları “artış otu” (ardıç ağacı)nu getirmelerini ister. Eğer hastanın iyileşmesi için kurban kesilecekse, hangi cinsten hayvan kesilirse hasta iyileşir diye “cayaçı” dediğimiz ruha sorar. Bir iş için kurban kesilecekse kam, diplomat gibi davranmalıdır, yoksa ruhlar daha büyük kurban ister. Kötü ruhları kam, dualar okuyup, “artış otu”nu yakarak onun kutsal dumanıyla yumuşatmaya çalışır.

Erlik-biy’e Altaylılar “kara neme” (kara şey), “kara basan” derler. O, hastalık, ölüm, kötülük getirir diye, ona hep saygılı dualar okunur. “Akşamları şapkasız, örtüsüz dışarıya çıkmayın, Erlik-biy’in yardımcıları saçınızdan tutup, canınızı götürür” derler bizimkiler. Erlik-biy yardımcılarını, ay şekli eskirse (dolanay) insan ruhunu avlamaya gönderir. Onlar sadece insan ruhunu değil, evcil hayvanların ruhunu da avlarlar. İnsan ruhuna “süne” ismi verilir. Kötü ruhlara “süne”sini aldırın biri hastalanır, bir zaman sonra da ölebilir. Hastanın iyileşmesi için Erlik-biy’in istediği hayvan kesilip kurban edilir. Daha çok kurban isterse “kayrakan” diye seslenip kam duası okunur. Kurban eti büyük çana benzer bir kazanda kaynatılıp her parçadan alınarak ateşte yakılır, kalan kısmı insanlara dağıtılır. Kurban derisi, kafasıyla, eski yere yıkılmış uzun sıruk üstüne koyulur ve doğru tarafa yönlendirilir. Kamlar, kötü ruhlar kurbanlığa gelince, fazla bir şey istemesin, korksun diye, yanlarına sarı diken asarlar. Kurbanlık ateşi, yine eski yerde yatan ağaçlarla yakılır.

Kamlar, Erlik-biy’in dış görünümünü şöyle anlatırlar: Yaşlı, uzun boylu, gözleri ara sıra masmavi ateşle yanar, kaşları kömür gibi siyah, sakalı ikiye ayrılıp dizlerine kadar iner, bıyıkları kulaklarının üstünden geçerek sırtından bacaklarına kadar uzanır, dudakları kurumuş kurban derisi gibi, boynuzları eski ağaç dalları gibi, saçları boğanın alnındaki saçlar gibi kıvrıkcık ve dağınıktır.

Erlık-biy, yer altındaki “Almıs” (Albus) adlı bir yerde, simsiyah, karanlık bir sarayda yaşarmış. Sarayın yanında, gözyaşından dokuz nehir akar. Nehrin sahibi olan ruhun ismi “Cutpa”dır. Bu yurdun üstünde at kılından yapılmış köprü vardır. O yurttta yaşayanlar sayılamayacak kadar can almıştır. Buradan kaçmak isteyen insanın canı (süne) kıl köprünün üstünden geçeyim derse, bu kıl köprü kopar. Almıs’ın kapısındaki nöbetçiler, bu canı yakalayıp bataklığa batırmaya başlarlar. Onlar, Erlık-biy’in sarayını çok sıkı korurlar. Kam ruhu, Almıs’tan insan canını alabilmek için büyük zorluklar ve engellerle karşılaşır. Kendisinin geçemediği yerleri, duman rengindeki yaşlı geyiğe binip geçer. Erlık-biy, kızıl akşamlar, akciğer kanı içer, taze et yer. Kötü ruhlara, kam duası okunurken evin sol tarafında, bulaşıkların bulunduğu yere gitmesini emreder. “Kötü ruh, kötü, pis yeri sever” gelir derler. Erlık-biy’in kendine benzeyen dokuz oğlu vardır. Onun için Kamlık inancına bağlı olanlar, biri ölünce yedinci gün onu anarlar. Ruslardaki gibi dokuz gün değil. Yedinci günde, ölenin canını iyi ruhlara teslim etmeye çalışırlar. Yedinci gününü anarken güzel yemekler yaparlar, yani ruhları mutlu etmeye çalışırlar.

Yedi günün anılması iyi ruhlarla ilgilidir; çünkü iyi ruhların başı, en büyüğü yaratgan (yaratan), törütgen olan Ülegen memnun olsun istenir. Bizim Ülegen dediğimiz Ülgen’in yeği oğlu vardır. Anadolu’da da bir kişi öldükten sonra, yedinci gün anıldığını ve hatırına yemeklerin yapıldığını birçok kişiden duydum. Dokuz gün geçince, ölenin canı Erlık-biy’in yerine gider. Dediğim gibi Erlık-biy’in dokuz oğlu vardır; isimleri ise şöyledir:

1. Taş-arçuldu
2. Karış
3. Çaş-arçuldu
- 4 Uçar-kan
5. Cabaş-kan
6. Kömür-kan
7. Şaday-kan
8. Sokor-kan
9. Çolok-kan

Bu oğlanlar her gün birbirleriyle kavga edip, gürültü yaparlar. Onlar ölenlerin canlarını boya göre paylaşırlar. Bunlar genelde insanın yaşadığı yerlerde, evlerin etrafında dolaşırlar. Onun için kızıl akşamlarda “Kapıları açık bırakmayın, uyumayın, geceleri fazla gürültü yapmayın” diye Altaylılar çocuklarını uyarırlar. Geceleri yemek yedikten sonra, ağzınızı silmeden, ateşe üflemeden çocukların dışarı çıkmasını ya da sofradan kalkmasını yasaklarlar. Çünkü “Kötü ruhlar dudaklarda kalan yağı, yemeği yalar ve ağzınızda uçuk çıkar,” derler. Ayrıca, geceleri tırnak kesmek yasaktır. Tırnak kesilip toplandıktan sonra yere gömülür. Kaybolan tırnakla insan ruhunun kaybolacağına inanırlar. Anadolu’da ise geceleri tırnak kesilmezmiş ve tırnaktan büyü malzemesi yapıldığına inanıp, insanların bulamayacağı yere atarlarmış. Yine Kamlık inancına göre eve girerken eşikte durulmaz; çünkü Erlik-biy’in kızları canı alıp götürebilir. Canı çalınan kişi hastalanır veya ölebilir. Anadolu’da bu inancın izlerini görebiliyoruz. Kapı altında durulmaz, oturulmaz, bunu yapanların kısmeti kesilir derler birçok evlerde. Bir de Altay Türkleri, akşamları saç kesmezler; saç çöpe de atmazlar; hanımlar saçını taradıktan sonra dökülen saç her zaman toplar ve bir yere saklarlar.

Erlik-biy’in kızlarının sayısı, bazılarının dediğine göre iki, bazılarının dediğine göre de dokuzdur. Birinin gözü hastalanıp akarsa, halk ona “Gözünü Erlik-biy’in kızı aldı” der. Çünkü onun bir kızının sekiz tane gözü vardır. Kam ruhu, Almış giderken, o kızlar onu kandırmaya, onunla oynayarak sarhoş yapmaya; yol ortasında Erlik-biy’e kesilen kurbanı almaya çalışırlar. Erlik-biy’in Erke Solton adlı kızı bayram, toy ve mutluluk olan yerleri gezip, insan ve hayvan ruhu avlar. Böyle gezen ruhlar için kamlar şöyle derler:

“Tomuğı çok molgoştar

Şalbarı çok şaldandar

Cayım kara kaptular

Caltak kara çaçtular

Beş orogon tulundu

Uyadı jock kacan”

Bildiğimiz gibi kötülüğün yanında her zaman iyilik bulunur. Temiz, beyaz ruhlara Altaylılar “ak eye”(ak iye) ismini verirler. İyi ruhlar, kötü ruhlara göre daha çeşitlidir. Anadolu’daki kötü ve iyi ruh anlayışı da Kamlık inancından gelmektedir.

Ülgen, göğün dokuzuncu katında oturur; ak ruhların başında Kurbustan gelir. Onun hakkında bir şey söyleyemem; çünkü, onu kimse görmemiş. Gurbustan / Kurubustan yedinci katta oturuyor. Ülgen’in birçok yardımcıları vardır; o onlara dayanarak işlerini yapar. Bu ak ruhların bulunduğu yer, gökteki aydan, güneşten, yıldızlardan da yüksek bir yerdedir.

Kamlar iyi ruhlara kam dualarını okurken yedi daldan (kattan), engelden geçer. Herhangi bir kam, Ülgen’e kadar ulaşamaz. Ancak ruhları güçlü olan kamlar ulaşabilir. Kamlar, birbirlerine benzemediği gibi, onların duaları da birbirine fazla benzemez. Farklı kamlar, takma ad da kullanır; yani farklı kaynaklarda farklı isimlerle de geçebilir. Kamın ruhları, kam yaşlandıkça güçlenir. Duyduğuma göre, bugüne kadar en güçlü kamlar, sadece beş dala kadar çıkabilmişler. Ülgen’in insanlarla yakın ve yardımcı olmaya indiği yer beşinci göğ katında bulunur ve ismi Altın-Kazık’tır. Ülgen ruhu, altın kapılı, altın kaplamalı, altın sarayda yaşamaktadır. Belki de ondan, Altaylıların Altın-Kazık dedikleri “kutup yıldızı” hareket etmeden bir yerde duruyordur. Ay, güneş ve yıldızlar da onu dolandır diyebilirim. Altın-Kazık yıldızı bir yerde durduğu için, kam ruhları oraya yaklaşıyor. Başka yıldızlar, hareket ettiği için izlerini kaybettiriyor. Ülgen ruhu, Kurbustan’ın aracılığıyla, yer üstündeki varlıkları yaratıp, dağıtmış. Ülgen için okunan kam duasının parçası:

“Aylu kündü cap caygal
Ayı, künü carıgan,
Adam Ülgün bıçırgan”dır.

Ülgen gök kuşağını yaratmış, insanı da yaratıp kirpik verip, göbeğini bağlamış. İnsan göbeği bağlanmazsa, hayatı da, gücü de olmaz derler. O, insanın geçinebilmesi için ağaçları, bitkileri, hayvanları yaratmış, can vermiş. Ormanları, dağları, nehirleri birbirlerine bağlı olarak yaratmış. Ülgen’e dua ettikleri zaman şöyle yaparlar:

“Üç odındı küydürüp bergen
 Üç oçağı kadap bergen
 Adam Ülgen”

Altaylılar “ateşi Ülgen yaratmış” diye ateşe çöp atmaz, ocağa tükürmez, üstünden geçmezler. Ülgen, her ne isterse olur; yıldırım çaktırır; yağmur, dolu yağdırır. Kuru havalarda insanlar, yağmur yağması için kamın yanına kurban olarak yiyecekler alıp gelirler. Kurban olarak bir şeyler getirilmezse iyi ruhlar bile kızar. Daha ağır bir dert için genelde üç yaşındaki at kesilir. İlk yazda “Cılgayak” bayramında kam, bütün halkın iyi yaşaması, avcılarının her zaman avlı gelmeleri, dışarıdaki evcil hayvanların çoğalması için büyük bir kam duası okur. “Cılgayak (Nevruz)” bayramı bizde beş bin yıldır yaşatılıyor.

Ülgen’in yedi tane oğlu var. Onlar farklı farklı boyların koruyucu ruhları olarak kabul edilir. Bu boyların halkı, bu ruhları kendi özel koruyucusu sayıp, saygılı davranırlar. Onların isimleri:

1. Karşıt
2. Pura-kan
3. Cecil-kan
4. Burça-kan
5. Karakuş
6. Paktı-kan
7. Ar-kanım’dır.

Bu ruhların en büyüğü Karşıt, ruhların en duygulu olanıdır. Kamlar, en çok ona kam duası edip yardım dilerler. Karşıt ise çeşitli istekler için yere inip istekleri yerine getirmeye çalışır.

Ülgen’in kızları da var, ama isimleri yok. Dua okurken:

“Aktu kulagıla kici bolup,
 Aktu boyıla aydıp ber.” derler.

Ak ruhlar arasında, elçi olan “Cayık ruhu” da vardır. Bu ruh Tanrı tarafından yer üstüne canlıları koruması için gönderilmiş. Cayık ruhu, insanları yer altındaki kötü ruhlardan korur. Bu ruhu genelde ilkbaharda ululayıp kutlarlar, Altaylı-

ların millî içeceği olan sütlü, tuzlu çayı dört tarafa serpererek, yeni yılın iyi geçmesi için dua edip dileklerde bulunurlar. Kamın ruhu, Ülgen'den dilenmek amacıyla giderken ona yardımcı oluyor.

Ak ruhların biri de "Suyla"dır. Onu anarken "Ak karaktı kaan Suyla" derler. Suyla, dünyada neler olacağını önceden görüp kama anlatırmış. Bir de insanın içine girip derdini anlatırmış. Suyla'yı kuşa benzetirler. Kam, dualarını okuyup, yukarıdaki ve aşağıdaki ruhlara dua ederken Suyla ona yardımcı olur. Kötü ruhlar, kötülük yapmak isterken onları durdurur. Hem alttaki, hem üstteki ruhlarla görüşen kamlara "iki dilli" derler.

Suyla ruhunun yanında, evli gibi her zaman "Karlık ruhu" bulunur. Karlık da iyi ruhtur; Suyla'ya kurban verilirken ona da verilir. Karlık, kamın ufak tefek işlerinde ona yardımcı olur; görüp duyduklarını söyler.

Ülgen'in en yakın yardımcısı "Utkuçu" dur. O yeryüzünde olup bitenleri Ülgen'e anlatır. Yukarıdan aşağıya Suyla'ya, Karlık'a, Cayık'a haber getirir.

Kam, dilek dualarında önce Ülgen'in yardımcılara seslenir. Onların gücü yetmezse Ülgen'e dua okur. Altaylılar her vadiyi, dağı, nehri ruh sahibi olarak görüyorlar. Hatta yerli halk, nehir (su) ruhundan çok korkar. Güneş battıktan sonra, nehirden su alınmaz. Eğer su alınacaksa, çok sessiz ve suyun aktığı yöne doğru alınır ve bir çeşit dua okunur. Yani nehir ruhunu rahatsız etmemek için. Anadolu'da çeşitli yerlerde bu inanç hâlâ sürdürülmekte. Anadolu'da suya tükürülmez, çöp gibi şeyler atılmaz derler. Bu ruhları herkes göremez. "Köstökçi" dediğimiz insanlar görüyor. Bu ruhlar ayı, geyik, kurt, şeklinde görünür. Yerli halk, bu ruhlardan çok korkar ve eskiden beri hangi yerin ruhunun iyi, hangi yerin ruhunun kötü olduğunu bilir. Dolayısıyla, kötü ruhun bulunduğu vadiye, dağ eteğine yerleşmezler. Böyle yerlerden geçerken saygı duaları okuyarak geçerler. Köstökçi insan ruhunu da görebiliyor. İnsan korkunca, akşam sesli bağırınca canı ondan ayrılabilir. Altaylılar Köstökçi'yi köpeğe benzetirler. Çünkü köpek, kötü, iyi ruhları ve insan ruhunu da görebilir. Köpek, bir ruhu görünce ulumaya başlar. Bu köpekler genelde sarı kaşlı olur. Köpeği çok uluyan evde, yakında insan ölür derler bizimkiler. Anadolu'da köpek uluması hemen hemen aynı anla-

ma geliyormuş. Bazılarının ruhu, öldükten sonra, yer üstünde yukarı veya alttaki dünyaya gitmeden geziyor. Böyle olaylar, insan, hayatında aynı derecede iyilik ve kötülük yapmışsa olur. Ölen kişinin akrabaları, kama istenen kurbanı getirir; kam ise dualarını okuyarak Ülgen ve Erlik-biy ruhuyla görüşür. Ülgen, insan iyilik yapmamış diyorsa, Erlik-biy ise kötülük yapmamış diyorsa, o zaman kam sonbahara doğru bütün ak ve kara ruhları toplayıp, insan ruhunu yargılar; sonuca göre nereye göndereceklerine dair bir karara varırlar. Kam, bu işin sonuna kadar durur, çünkü insan ruhu yer üstünde bırakılmaz.

Kam, dualarını okumaya başlayınca genelde transa girer. Yanındaki insanları, hatta ailesini bile unuttur. Bu kam duaları günlerce sürer, kam günlerce yemek yemeden insanların işi için ruhlarla konuşur, pazarlık yapar. Günlerce ruhların arasında dolaşıp duran kamı kimse anlayamaz. Vadi vadi, yurt yurt gezip insanlara yardım eder; eve gelince ailesi “Günlerdir neredesin?”, diye ona kızar. Belki birçok kamın orta yaşta yapayalnız kalıyor olması bundandır. Bir bakarsınız kam evden eve ‘ambulans’ gibi koşuyor. Kama dertli biri gelecekse, ruhları ona önceden haber verir ve evden bir yere bırakmazlar. Kama dertli biri gelirken yolda kutsal sayılan yerlere, ruhlara saygı göstermek maksadıyla beyaz bez parçaları bağlar. Anadolu’da da birçok yerlerde, genellikle türbelerde, beyaz bez parçası bağlanıp, ruhlardan dilek dilendiğini gördüm. Kam gelmekte olanların geliş niyetlerini anlar. Ara sıra, “Beni kötileyenler geliyor” der. Gelenlerin çoğunluğu “Kama dua etmek için fazla kurban lâzım değil” derler. Kam o zaman “Ben istemem, başkaları ister” der. Bu durumda kamın ruhları, gelenlere iyilik yapmaz, kötülük yapar. Yani hasta olan hastanelerden çıkamaz, ilaç için varlığını satar. Kamlar kendiliğinden “Bu kadar kurban istiyorum” diyemez, ruhlar ne kadar isterse halktan da o kadar ister. Fazlasını isterse ruhlar kama kötülük yapar. Bunu çok gördüm. Kadın kam, dualarına gebelik zamanında ara verir. Çocuğu büyüyüp, yürütmeye başlayınca, insanların yardımına yine başlar.

Böylece Altay’daki soydaşlarımızın sosyal ve inanç hayatını anlatmış oldum.